

POLITYKA ENERGETYCZNA TURCJI W REGIONIE KASPIJSKIM*

Justyna Misiągiewicz

Zakład Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Plac Litewski 3, 20-080 Lublin, misiagiewicz@poczta.fm

Streszczenie. Kwestia bezpieczeństwa energetycznego we współczesnych stosunkach międzynarodowych staje się kluczową w obliczu kurczenia się zasobów surowców energetycznych, zwiększania zapotrzebowania na te surowce w skali globalnej oraz w konsekwencji wzrostu cen nośników energii. W takiej sytuacji konieczny jest dialog między producentami surowców energetycznych, konsumentami oraz państwami, których usytuowanie geograficzne pozwala na odgrywanie roli tranzytowej. Potencjał surowcowy regionu kaspijskiego jest jednocześnie szansą i wyzwaniem dla dywersyfikacji światowych dostaw energii, jak również coraz bardziej liczącym się elementem globalnego bezpieczeństwa energetycznego. Kwestia wydobycia oraz przesyłu ropy i gazu w regionie kaspijskim stanowi obecnie pole rywalizacji między państwami i przedsiębiorstwami międzynarodowymi. W obliczu wzrostu zapotrzebowania na nośniki energii w Unii Europejskiej oraz w związku z koniecznością dywersyfikacji dostaw, zwiększa się rola Turcji jako państwa tranzytowego. Terytorium tego państwa stanowi naturalne połączenie między Unią Europejską i regionem kaspijskim. Tym samym Turcja dąży do wykorzystania swojej pozycji nie tylko w wymiarze gospodarczym, ale również politycznym, w procesie integracji z UE.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo energetyczne, region kaspijski, polityka energetyczna Turcji

WSTĘP

Usytuowanie na styku kontynentu europejskiego i azjatyckiego wpływa na specyficzną rolę Turcji jako państwa tranzytowego dla surowców energetycznych. Taka rola międzynarodowa wzmacnia pozycję tego państwa nie tylko w Europie, ale również w regionie Azji Centralnej, Bliskiego Wschodu i Kaukazu. Jako „tętnica energetyczna” Turcja może stać się kluczowym elementem bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej, zwłaszcza w kontekście procesu negocjacji akcesyjnych prowadzonych z tą organizacją¹.

W pobliżu Turcji znajduje się 70% światowych źródeł surowców energetycznych usytuowanych głównie na Bliskim Wschodzie i w basenie Morza Ka-

* Artykuł finansowany przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w ramach grantu Prorektora ds. Badań Naukowych i Współpracy Międzynarodowej – badania własne MNi-SW.

¹ *Synopsis of the Turkish Foreign Policy*, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/MFA/ForeignPolicy/Synopsis/SYNOPSIS.htm> (22.07. 07).

spijskiego². Priorytetowym celem tego państwa jest czerpanie korzyści nie tylko z tranzytu, ale także z reeksportu surowców. Turcja jest zainteresowana budową jak największej liczby gazociągów i ropociągów przez jej terytorium, którymi płynęłyby w różnych kierunkach surowce z Rosji, Azji Centralnej i Bliskiego Wschodu. Turcji zależy także, aby w ten sposób zagwarantować dywersyfikację dostaw i w efekcie zdecydowanie wzmocnić własne bezpieczeństwo energetyczne³.

Rurociągi prowadzące z Kaukazu i Azji Centralnej do Europy stanowią bardzo ważny element integracji tego regionu z Zachodem. Wzrost inwestycji energetycznych może przyczynić się do stabilizacji politycznej i rozwoju gospodarczego państw Kaukazu i Azji Centralnej⁴.

SPECYFIKA I POTENCJAŁ ENERGETYCZNY REGIONU KASPIJSKIEGO

Ze względu na trudności terminologiczne oraz różnorodne definicje terminu „region” spotykane w literaturze przedmiotu, konieczne wydaje się sprecyzowanie jak rozumiany będzie ten termin oraz jego przestrzenny zasięg. Regionem można bowiem określić pewien zwarty obszar, jednolity w zakresie określonych kryteriów. Oznacza to, że teoretycznie istnieje nieskończona liczba regionów w zależności od przyjętych kryteriów, a każdy z systemów wyodrębnienia przestrzeni wydaje się być uprawniony i zarazem dyskusyjny.

Region kaspijski można wyróżnić biorąc pod uwagę uwarunkowania, które wskazują na pewne elementy wspólne charakterystyczne dla podmiotów wchodzących w jego skład. Zbiornik Morza Kaspijskiego i jego zasoby energetyczne stanowią wartość łączącą interesy państw, które posiadają tu linię brzegową. Tym samym do regionu kaspijskiego należy zaliczyć Rosję, Azerbejdżan, Iran, Turkmenistan oraz Kazachstan (mapa 1). Region otoczony jest przez mocarstwa nuklearne: Chiny, Indie, Pakistan, oraz członka NATO – Turcję.

Z uwagi na specyficzną pozycję geopolityczną, region kaspijski odgrywa znaczącą rolę we współczesnych stosunkach międzynarodowych, zajmując wyjątkowe miejsce między Europą i Azją na drodze największych światowych szlaków handlowych i energetycznych. Biorąc pod uwagę niestabilność polityczną i ekonomiczną, zaistniałą w Azji Centralnej i na Kaukazie po upadku Związku Radzieckiego, Zbigniew Brzeziński określił ten region mianem „Euro-azjatyckie Bałkany”⁵.

² *Synopsis of the Turkish Foreign Policy...*, op. cit.; E. Efeğil, *In the 21st Century New World Order and Turkey*, w: *Turkey in the 21st Century: Changing Role In World Politics?*, M. Tahiroğlu, T.Y. Ismael (red.), Famagusta 2000, s. 58.

³ „Best OSW” 2009, nr 25 (100), s. 3.

⁴ *Ibidem*, s. 3.

⁵ Z. Brzeziński, *Wielka szachownica*, Warszawa 1998, s. 124.

Mapa 1. Podział zbiornika kaspijskiego wg linii środkowej

Źródło: *Caspian Sea yet to see new discoveries*, <http://www.eurodialogue.org/56> (12.03.2011).

Status prawnomiędzynarodowy basenu Morza (Jeziora) Kaspijskiego jest do tej pory nieregulowany, co w sposób zasadniczy stoi na przeszkodzie eksploatacji surowców energetycznych. Gdyby zbiornik ten zakwalifikowano jako morze, to wg Konwencji ONZ o prawie morza: państwa przybrzeżne posiadałyby 12 mil morskich swoich wód terytorialnych, oraz 200 mil stanowiących ich wyłączną strefę ekonomiczną⁶. Jeżeli traktujemy go jako jezioro, to państwa przybrzeżne mają prawo do wspólnej eksploatacji zasobów tego zbiornika na zasadzie kondominium⁷. Geograficznie jest to największe na świecie słone jezioro o powierzchni 373 000 km kwadratowych⁸.

Na podstawie Traktatu o Przyjaźni z 1921 r., oraz Traktatu o Handlu i Nawigacji z 1940 roku, Rosja i Iran uzgodniły, że basen kaspijski jest zamknięty dla reszty świata i stanowi strefę, gdzie każde z nich będzie miało wyłączne prawa do rybołówstwa⁹. Nie wyznaczono jednak oficjalnej granicy między obu państwami oraz nie uregulowano kwestii wydobywania surowców energetycznych.

Zakończenie zimnej wojny i rozpad ZSRR w sposób zasadniczy zmieniły sytuację w regionie. Początkowo Rosja była przeciwna stosowaniu tu Prawa Morza, twierdząc, iż basen kaspijski jest to zbiornik zamknięty, bez połączenia z oceanem, oraz, że dotychczasowe porozumienia z Iranem są w dalszym ciągu

⁶ G. Bahgat, *American oil diplomacy in the Persian Gulf and the Caspian Sea*, Gainesville 2003, s. 161.

⁷ *Idem*, *Energy Security: The Caspian Sea*, „Minerals & Energy” 2005, t. 20, nr 2, s. 6.

⁸ A.L. Griffiths, *Global perspectives on oil and security*, Dalhousie 2006, s. 317.

⁹ G. Bahgat *Energy Security: The Caspian Sea...*, *op. cit.*, s. 6.

obowiązujące. Jednak sytuacja związana z powstaniem nowych państw oraz nawiązywaniem przez nie umów z przedsiębiorstwami międzynarodowymi w sprawie inwestycji w pola ropo- i gazonośne, zmieniła ostatecznie podejście Rosji. W 1996 r. władze Rosji zaproponowały, że w obrębie 45 mil od brzegu każde państwo przybrzeżne będzie mogło sprawować swoją suwerenną władzę. Natomiast część środkowa będzie stanowiła własność wspólną, w ramach której będą mogły działać przedsiębiorstwa energetyczne pięciu państw przybrzeżnych¹⁰. Po tym, jak Azerbejdżan, Kazachstan i Turkmenistan odrzuciły propozycję Rosji, zmieniła ona swoje stanowisko. Nową propozycją był podział zbiornika między państwa przybrzeżne. Metodą podziału była tzw. linia środkowa, biegnąca wzdłuż dna morskiego, a jej odległość od przeciwnych brzegów miała być równa (mapa 1)¹¹. Zgodnie z tą zasadą, Rosja i Kazachstan podpisały porozumienie dotyczące podziału północnej części dna basenu kaspijskiego wzdłuż linii środkowej. Natomiast powierzchnia tego zbiornika miała być eksploatowana przez oba państwa wspólnie do celów rybołówczych czy transportowych. Na podstawie umowy z 2002 roku podzielono również trzy pola gazowe: Kurmangazy, Tsentralnoye, Khvalynskoye. W 2001 r. Rosja podpisała podobne porozumienie z Azerbejdżanem. Na podstawie umów pomiędzy Rosją, Kazachstanem i Azerbejdżanem, państwa zadeklarowały, że północna część basenu kaspijskiego będzie otwarta dla działalności biznesowej i dla inwestycji. Z punktu widzenia Iranu i Turkmenistanu umowy te są nieważne. Iran jest przeciwny rozwiązaniom bilateralnym, chce, by kwestia statusu zbiornika kaspijskiego była rozwiązana na podstawie wielostronnej umowy pięciu państw przybrzeżnych. Warto w tym miejscu podkreślić, iż irańskie wybrzeże kaspijskie jest najuboższe w surowce energetyczne. Iran jest więc zwolennikiem podejścia kondominialnego, czyli wspólnego eksploatowania zasobów basenu kaspijskiego. Iran optuje również za koncepcją równego podziału zbiornika, gdzie każde państwo będzie sprawowało suwerenność nad 20% jego powierzchni. Tym samym wyznaje on zasadę, iż „albo dzielimy wszystko po równo, albo niczego nie dzielimy”¹². Oprócz tego, Iran jest zwolennikiem demilitaryzacji regionu kaspijskiego. Państwo to sprzeciwia się rozwojowi potencjału militarnego państw przybrzeżnych po 11 września 2001 r., oraz zaangażowaniu USA w bezpieczeństwo w tym regionie¹³. Irańskie przedsiębiorstwa naftowe uczestniczą w wydobywaniu surowców w strefie przybrzeżnej Azerbejdżanu, również rząd Iranu podpisał umowy z międzynarodowymi przedsiębiorstwami dotyczące eksploatacji surowców w basenie kaspijskim.

Stanowisko byłych republik radzieckich wobec problemu statusu zbiornika kaspijskiego wynika z kilku uwarunkowań. Po pierwsze, nowo powstałe pań-

¹⁰ *Ibidem*, s. 6.

¹¹ M.P. Amineh, H. Houweling, *Global energy security and its geopolitical impediments – the case of the Caspian Region*, „Perspectives on Global Development and Technology” 2007, nr 6, s. 373.

¹² G. Bahgat, *Energy Security: The Caspian Sea ...*, *op. cit.*, s. 6.

¹³ *Ibidem*, s. 6.

stwa mają dostęp do najbogatszych w surowce energetyczne części regionu. Po drugie, eksploatacja tych zasobów ma zasadniczy wpływ na ich rozwój gospodarczy oraz proces państwowotwórczy. Po trzecie, w obliczu coraz większych inwestycji w tym regionie, państwa te stają się coraz bardziej asertywne w kwestii podziału zasobów kaspijskich. Azerbejdżan i Kazachstan optują za zasadą równego podziału dna zbiornika kaspijskiego. W 1998 r. podpisano umowę między Turkmenistanem i Azerbejdżanem, dotyczącą podziału wód wzdłuż linii środkowej, jednak oba państwa nie doszły do porozumienia, któredy ta linia ma przebiegać.

Kwestia statusu prawnego Morza czy Jeziora Kaspijskiego jest nadal nierozwiązana. Jednak *de facto* międzynarodowe przedsiębiorstwa energetyczne inwestują w wydobycie ropy i gazu w tym regionie. Brak porozumienia w sprawie podziału wód zbiornika utrudnia jednak rozbudowę infrastruktury rurociągowej¹⁴.

Basen kaspijski jest regionem eksploatowanym energetycznie już od połowy XIX w. Stanowi on od tego czasu jedną z najbogatszych w surowce energetyczne prowincji na świecie. W regionie Baku wydobywano około połowy światowych zasobów ropy¹⁵. Ten imponujący poziom produkcji wynikał z inwestycji braci Roberta, Ludwika i Alfreda Noblów oraz firmy Royal Dutch Shell, które umożliwiły Rosji eksploatację złóż kaspijskich. Ropa kaspijska stanowiła wartość strategiczną podczas obu wojen światowych. Za każdym razem Niemcy próbowali bezskutecznie opanować Baku. Niemożliwość pozyskania zasobów kaspijskich stanowiła jedną z przyczyn ich porażki w 1918 i 1945 r.¹⁶ Następnie, w latach 50. Rosja przeniosła swoje inwestycje energetyczne z regionu kaspijskiego po odkryciu zasobów ropy najpierw na Uralu, potem na Syberii. Taka polityka ograniczyła wydobycie w basenie kaspijskim.

Region kaspijski otworzył się dla światowych rynków energetycznych dopiero w wyniku przemian geopolitycznych po zakończeniu zimnej wojny. Przemieszczenie światowej produkcji surowców energetycznych z Północy na Południe zwiększyło następnie znaczenie międzynarodowe tego regionu. Kwestia wydobycia i przesyłu surowców energetycznych w regionie kaspijskim stanowi obecnie pole rywalizacji między producentami, państwami tranzytowymi oraz konsumentami. Region ten możemy więc uznać za szansę i wyzwanie dla dywersyfikacji światowych dostaw energii, jak również za coraz bardziej liczący się element globalnego bezpieczeństwa energetycznego.

Szacuje się, iż w regionie kaspijskim znajdują się największe na świecie potencjalne zasoby ropy i gazu¹⁷. Biorąc pod uwagę dotychczasowe wydobycie,

¹⁴ *Ibidem*, s. 6.

¹⁵ *Ibidem*, s. 6.

¹⁶ *Idem*, *Central Asia and Energy Security*, „Asian Affairs” 2006, t. 37, nr 1, s. 3.

¹⁷ *Caspian Oil & Gas*, http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/1990/caspian_oil_gas98.pdf (12.02.2011).

Tabela 1. Produkcja ropy naftowej w państwach Azji Centralnej w miliardach baryłek

Państwo	2007	2008	2009	2010	2011
Kazachstan	30	30	30	30	30
Turkmenistan	0,600	0,600	0,600	0,600	0,600
Azerbejdżan	7	7	7	7	7
Rosja	60	60	60	60	60
Iran	136,270	138,400	136,150	137,620	137,010

Źródło: *International Energy Statistics*, <http://tonto.eia.doe.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=5&pid=57&aid=6> (06.01.2012).

Tabela 2. Produkcja gazu w państwach regionu kaspijskiego w miliardach stóp sześciennych

Państwo	2006	2007	2008	2009	2010
Kazachstan	341	346	398	388	307
Turkmenistan	2,232	2,432	2,490	1,347	1,600
Azerbejdżan	241	380	591	577	589
Rosja	23,167	23,064	23,386	20,610	22,259
Iran	3,836	3,952	4,107	4,986	5,161

Źródło: *International Energy Statistics*, <http://tonto.eia.doe.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=-3&pid=26&aid=1> (06.01.2012).

nie można tego regionu porównywać z potencjałem Bliskiego Wschodu, a raczej z zasobami Morza Północnego¹⁸. Według International Energy Agency (IEA), produkcja ropy kaspijskiej znacząco wzrosła z 2,9 milionów baryłek dziennie (mb/d) w 2009 r. do 5,4 mb/d między 2025 a 2030 rokiem¹⁹. Przyrost ten będzie zasługą Kazachstanu, który według prognoz zajmie czwarte miejsce na świecie pod względem wielkości wydobycia do 2035 roku. Przewiduje się również znaczące zwiększenie wydobycia kaspijskiego gazu ziemnego, ze 159 miliardów metrów sześciennych (bcm) w 2009 r. do prawie 260 bcm do 2020 r. oraz 310 bcm w 2035 r. Motorami tego wzrostu są Turkmenistan, Azerbejdżan i Kazachstan. Potencjał regionu kaspijskiego jest w stanie zaspokoić dużą część popytu na gaz i ropę w Europie i Chinach²⁰.

POLITYKA ENERGETYCZNA TURCJI

Położenie geostrategiczne stanowi kluczowy atrybut polityki energetycznej Turcji, co potwierdził w 2006 roku Emre Engür, wicedyrektor departamentu biznesu Korporacji Rurociągowo-Naftowej Turcji (Boru Hatları İle Petrol Taşı-

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *World Energy Outlook 2010 IEA*, http://www.iea.org/weo/docs/weo2010/weo2010_es_polish.pdf (12.02.2011).

²⁰ *Ibidem*.

ma Anonim Şirketi – BOTAS)²¹. Oszacował on, iż do 2020 r. 15% importu gazu do Unii Europejskiej będzie transportowana za pośrednictwem Turcji²².

Celem tego państwa jest odgrywanie roli głównego korytarza dla tranzytu surowców energetycznych z regionu kaspijskiego. Taka polityka jest uwarunkowana bezpośrednim sąsiedztwem z bogatymi w ropę i gaz obszarami, rosnącym zapotrzebowaniem Europy na surowce energetyczne oraz potrzebą dywersyfikacji szlaków transportowych²³.

Turcja jest jednym z najszybciej rozwijających się rynków energetycznych na świecie, co jest konsekwencją dynamicznego wzrostu gospodarczego oraz braku znaczących zasobów własnych surowców energetycznych. Na przełomie lat 80. i 90. w Turcji nastąpił szybki wzrost konsumpcji wewnętrznej źródeł energii i tendencja ta utrzymuje się. Państwo to jest w 95% uzależnione od importu ropy i w 97% od importu gazu (tab. 3). Priorytetem polityki energetycznej Turcji jest tym samym dywersyfikacja dostaw surowców energetycznych²⁴. W związku z tym, przedsięwzięto szereg kroków, z których najważniejszymi było zawarcie

Tabela 3. Produkcja, konsumpcja, import ropy i gazu przez Turcję

Rok	1995	2000	2001	2002	2003	2010	2020 (prognozy)
Produkcja ropy, mln ton	3,5	2,8	2,5	2,4	2,3	1,5	0,7
Konsumpcja ropy, mln ton	28,6	30,3	28,4	30,1	29,9	39,8	49,8
Import ropy, mln ton	26,4	28,9	26,4	28,2	28,5	38,5	50,5
Produkcja gazu, mld m ³	0,2	0,6	0,3	0,4	0,6	0,3	0,3
Konsumpcja gazu mld m ³	7,0	14,9	16,0	17,6	21,2	40,7	43
Import gazu, mld m ³	6,9	14,4	15,8	17,1	20,7	51,0	41

Źródło: A. Łoskot, *Turcja – korytarz tranzytowy dla surowców energetycznych...*, op. cit., s. 6.

²¹ G. Winrow, *Possible consequences of a New geopolitical game in Eurasia on Turkey as an emerging energy transport hub*, „Turkish Policy Quarterly” 2006, t. 5, nr 2, s. 50.

²² *Ibidem*, s. 50.

²³ A. Łoskot, *Turcja – korytarz tranzytowy dla surowców energetycznych do UE?* „Prace OSW”, 2005, nr 17, s. 6.

²⁴ *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, Turkey's energy strategy*, <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/Turkey%27s%20Energy%20Strategy%20%28Ocak%202009%29.pdf> (12.02.2011).

kontraktów na kupno gazu z Azerbejdżanu, Rosji, Iranu, Algierii i Nigerii oraz ropy naftowej z Arabii Saudyjskiej, Iranu, Iraku, Syrii i Rosji²⁵. W ten sposób Turcja zapewniała sobie płynne dostawy zaspokajające rosnącą konsumpcję wewnętrzną. Obecnie ogromnym wyzwaniem dla tego państwa jest zacieśnianie współpracy energetycznej z państwami regionu Azji Centralnej i Kaukazu.

Znaczący rozwój polityki energetycznej Turcji nastąpił po szczycie UE w Helsinkach w 1999 r., kiedy to uzyskała ona status państwa kandydującego do grona członków tej organizacji. Celem Turcji stała się integracja w ramach wewnętrznego rynku energetycznego UE. Utworzono specjalną instytucję odpowiedzialną za stabilizowanie rynków ropy, gazu i elektryczności, Urząd Regulacji Rynku Energetycznego Turcji (EMRA)²⁶.

Istotnym elementem polityki energetycznej Turcji jest zaangażowanie własnych przedsiębiorstw w wydobywanie surowców poza jej granicami. Korporacja Naftowa Turcji (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı – TPAO) uczestniczyła w poszukiwaniu złóż ropy i gazu w państwach Azji Centralnej i na Kaukazie²⁷. W Kazachstanie powstała firma Kazakturkmunay w wyniku współpracy TPAO i Ministerstwa Geologii tego państwa. TPAO dysponowała również 6,75% akcji w Międzynarodowym Konsorcjum Przedsiębiorstw Eksploatacyjnych w Azerbejdżanie (AIOC). Podpisano także protokół o współpracy w kwestii wydobywania ropy z Morza Kaspijskiego między BP/Statoil, Państwowym Przedsiębiorstwem Naftowym Republiki Azerbejdżanu (SOCAR) i TPAO. W tym przedsięwzięciu udział TPAO wyniósł 9%.

Obecne założenia strategii energetycznej Turcji wynikają zarówno z uwarunkowań zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Kluczowym czynnikiem zewnętrznym jest położenie geograficzne Republiki Turcji pomiędzy państwami będącymi źródłami surowców energetycznych a państwami wykazującymi zapotrzebowanie na nie. Za główny czynnik wewnętrzny należy bez wątpienia uznać dążenie do członkostwa w Unii Europejskiej, a za kolejny – transformację gospodarczą Turcji powodująca wzrost popytu na surowce energetyczne.

Turcja ma ambicję stać się nie tylko państwem tranzytowym dla ropy i gazu do Unii Europejskiej, chce również odgrywać aktywną rolę w procesie redystrybucji płynących przez nią surowców energetycznych. Tranzyt oraz sprzedaż ropy i gazu stanowią nie tylko znaczące źródło dochodu dla Turcji, ale także narzędzie budowania jej pozycji międzynarodowej w Europie oraz w regionie Azji Centralnej, Kaukazu i Bliskiego Wschodu. Istotnym elementem tej polityki jest konieczność zapewniania bezpieczeństwa energetycznego. Jako kluczowy obszar tranzytowy Turcja ma szansę stać się również ważnym podmiotem współtworzącym politykę bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej²⁸.

²⁵ A. Łoskot, *Turcja – korytarz tranzytowy dla surowców energetycznych*,..., *op. cit.*, s. 7; D. Fink, *Assessing Turkey's Future as an Energy Transit Country*, „Research Notes” 2006, nr 11, p. 1.

²⁶ *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, Turkey's energy strategy*, *op. cit.*

²⁷ *Turkish Petroleum Corporation*, <http://www.tpao.gov.tr/v1.4/index.php?lng=en> (12.08.08).

²⁸ *Ibidem*, s. 7.

PERSPEKTYWY TRANZYTU SUROWCÓW ENERGETYCZNYCH
Z REGIONU KASPIJSKIEGO

Bogate złoża ropy naftowej i gazu stały się stawką w grze energetycznej w regionie kaspijskim. Występują trzy wymiary nowej gry. Po pierwsze, mamy do czynienia z dużą liczbą graczy, zarówno państwowych, jak i niepaństwowych. Kluczowymi podmiotami są między innymi: Turcja, UE, Rosja, Iran, Chiny i USA oraz liczne korporacje transnarodowe. Po drugie, stawką w grze jest rzeczywista kontrola nad zasobami gazu i ropy, co ma znaczenie nie tylko gospodarcze, ale i polityczne. Po trzecie, bardzo istotny jest problem transportu tych surowców na rynki zachodnie za pośrednictwem rurociągów, dróg morskich i lądowych, z czym wiąże się kwestie bezpieczeństwa dostaw oraz uwarunkowania ekologiczne.

Surowce kaspijskie są transportowane na światowe rynki energetyczne za pośrednictwem różnych szlaków transportowych: drogą północną przez Rosję, południową przez Iran, wschodnią do Chin lub zachodnią przez Azerbejdżan, Gruzję i Turcję²⁹. Pytanie któredyś przebiegać mają rurociągi, stanowi kluczową kwestię geostrategiczną i gospodarczą w regionie. Zwiększenie znaczenia tranzytu surowców drogą północną odrodzi ambicje hegemonii Federacji Rosyjskiej. Rozbudowa drogi południowej zwiększy znaczenie Bliskiego Wschodu i zaprzepaści plan USA mający na celu izolację gospodarczą Iranu³⁰. Obecnie Chiny to najbardziej chłonny rynek surowców energetycznych na świecie. Państwo to tym samym w coraz większym stopniu angażuje się w regionie kaspijskim.

Najistotniejsza w niniejszej analizie jest tzw. droga zachodnia tranzytu surowców na rynki europejskie, za pośrednictwem Azerbejdżanu, Gruzji i Turcji, z pominięciem Rosji. Takie rozwiązanie zwiększa wpływy USA i Turcji w regionie kaspijskim. Jest to bez wątpienia sprzeczne z żywotnymi interesami Rosji, wyrażonymi w tzw. doktrynie bliskiej zagranicy.

Drogi transportu ropy i gazu będą ustalane z uwzględnieniem kryteriów ekonomicznych i geograficznych, a w mniejszym stopniu politycznych. W przyszłości kwestia rurociągów przestanie być grą o sumie zerowej. Najprawdopodobniej powstaną cztery małe i dwa duże rurociągi transportujące surowce różnymi drogami i przez różne państwa tranzytowe³¹.

Istotną koncepcją był tzw. projekt euroazjatyckiego korytarza energetycznego, dotyczący transportu ropy i gazu kaspijskiego, zwany nowym jedwabnym szlakiem³². Projekt ten stwarza nowe możliwości dla Turcji, która może wyka-

²⁹ R. Menon, *Treacherous Terrain: The Political and Security Dimensions of Energy Development In the Caspian Sea Zone*, „NBR Analysis” 1998, nr 9, s. 22.

³⁰ L. Ruseckas, *Turkey and Eurasia: Opportunities and Risks In the Caspian Pipeline Derby*, „Journal of International Affairs” 2000, nr 1, s. 218–236.

³¹ *Ibidem*, s. 218–236.

³² N. Devlet, *Turkic World and Turkey*, w: I. Sosyal, S. Aslantepe (red.), *Turkish Views on Eurasia*, Istanbul 2001, s. 47.

zać się aktywnością i efektywnością, odgrywając rolę głównego państwa tranzytowego dla zasobów energetycznych Azji Centralnej i Kaukazu³³. W ten sposób państwo to potwierdza swoje ogromne znaczenie dla regionu – jako pomost między Wschodem i Zachodem.

GLÓWNE PROJEKTY INFRASTRUKTURY TRANSPORTOWEJ SUROWCÓW ENERGETYCZNYCH PRZEZ TERYTORIUM TURCJI

Kluczowym projektem infrastruktury przesyłowej w regionie kaspijskim jest rurociąg Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC) (mapa 2). Jest to przedsięwzięcie wartościowe nie tylko ekonomicznie, ale również politycznie dla Turcji, UE, USA i państw będących źródłami ropy i gazu kaspijskiego. Koncepcja odegrania przez Turcję roli najważniejszego państwa tranzytowego dla kaspijskich bogactw naturalnych (projekt BTC) była omawiana już w 1992 r. podczas spotkania prezydentów Turcji, T. Ozala, i Azerbejdżanu, A. Elchibeya³⁴. Projekt rurociągu BTC był priorytetowym celem Turcji. Stało się tak z trzech powodów. Po pierwsze, Turcja uległa ogólnej tendencji, zgodnie z którą partycypacja w wydobywaniu i transporcie kaspijskich zasobów stanowiła siłę wpływu w regionie nie tylko sensie gospodarczym, ale i politycznym. Po drugie, zależało jej na nawiązywaniu coraz silniejszych więzi z państwami turkmeńskimi, a wspólny rurociąg je wzmacniał. Po trzecie, ważnym czynnikiem był wymiar gospodarczy. Budowa rurociągu stanowi bowiem impuls pobudzający turecki sektor prywatny i państwowy, a tranzyt ropy i gazu przez terytorium tego państwa wiąże się z konkretnymi zyskami. Dostęp do omawianych surowców energetycznych jest niezbędny dla rozwoju gospodarczego Turcji³⁵.

W kwietniu 1998 r. prezydenci Turcji, Gruzji i Azerbejdżanu zadeklarowali swoje poparcie dla projektu BTC. Następnie w październiku 1998 r., podczas obchodów 75. rocznicy powstania Republiki Turcji, prezydenci Azerbejdżanu, Kazachstanu, Turkmenistanu, Gruzji i Turcji podpisali deklarację, w której ogłosili budowę wspólnego rurociągu³⁶. Ponadto Turcja podpisała porozumienie z Turkmenistanem w sprawie transportu gazu poprzez rurociąg BTC. Propozycja budowy tego rurociągu została również przedstawiona podczas szczytu Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) w Stambule w 1999 r.³⁷

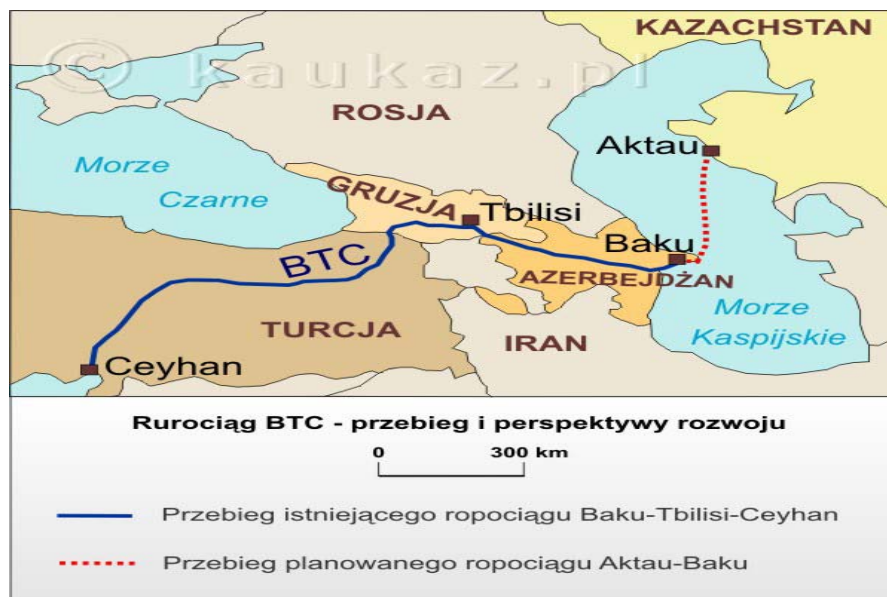
³³ *Ibidem*, s. 47.

³⁴ T. Skit, *Turkey. A New Actor In the Field of Energy?*, „Perceptions” 1996, nr 1, s. 11.

³⁵ L. Ruseckas, *Turkey and Eurasia...op. cit.*, s. 218–236.

³⁶ B. Sasley, *Turkey's energy politics In the post – cold war era*, „Middle East Review of International Affairs” 1998, nr 4, s. 4.

³⁷ I. Bal, *Turkey's relations with the West and The Turkic Republics: the rise and fall of the 'Turkish model'*, Hampshire 2000, s. 85.

Mapa 2. Ropociąg BTC

Źródło: http://kaukaz.pl/kaukaz/mapy/rurociag_baku_tbilisi_ceyhan.php (12.03.2011).

Jednym z powodów, dla których Turcja popierała projekt budowy rurociągu BTC są uwarunkowania ekologiczne. By dostać się z Morza Czarnego nad Morze Egejskie i Śródziemne, statki muszą przepłynąć przez dwie wąskie cieśniny tureckie Bosfor i Dardanele³⁸. Przy wzrastającej liczbie tankowców i innych jednostek poruszających się w tym rejonie drastycznie zmniejsza się przepustowość cieśnin. W tak trudnych warunkach żeglugi często zdarzają się katastrofy bardzo niebezpieczne dla środowiska naturalnego. Do najbardziej spektakularnego wypadku doszło w 1979 r., kiedy to z tankowca wydostało się prawie 100 000 ton ropy w okolicach Stambułu³⁹. Minister Spraw Zagranicznych Turcji, I. Cem w 1998 r. wypowiedział się na temat transportu ropy przez cieśniny Bosfor i Dardanele: „ostrzegamy tych, którzy mają zamiar transportować ropę przez Cieśniny obecnie i w przyszłości. By temu zapobiec, Turcja zrobi wszystko, co będzie możliwe zgodnie z prawem międzynarodowym, jak również z prawem wewnętrznym. Turcja jest zdeterminowana, by podjąć wszystkie możliwe środki w celu ochrony środowiska oraz dziedzictwa kulturowego Cieśnin”⁴⁰.

Związek między cieśninami tureckimi i kwestią rurociągów kaspjskich ma dwojaki charakter. Z jednej strony Turcja obawia się zwiększenia dostaw ropy

³⁸ L. Ruseckas, *Turkey and Eurasia...* op. cit, s. 218–236.

³⁹ J. Daly, *Oil, Guns and Empire: Turkey, Russia, Caspian „New Oil” and the Montreaux Convention*, „Caspian Crossroads” 1998, nr 2, s. 313.

⁴⁰ Ismail Cem, *press release of unofficial translation*, Turkish Embassy, Washington, D.C., 24 October 1998, http://www.turkey.org/turkey/f_politics.htm (12.10.2005).

transportowanej do portów czarnomorskich i dlatego optuje za eksploatacją portu w Ceyhanie, położonego bezpośrednio nad Morzem Śródziemnym. Jednocześnie problem bezpieczeństwa ekologicznego Bosforu stał się dla rządu głównym argumentem za przyjęciem projektu BTC. Krytycy takiej postawy oskarżają Turcję o zaprzestanie dążeń do zwiększenia przepustowości i bezpieczeństwa w cieśninach w celu przeforsowania omawianego projektu.

Budowę rurociągu BTC rozpoczęto w 2002 r. Szacunkowe koszty tego przedsięwzięcia to około 4 miliardy dolarów⁴¹. Rząd Azerbejdżanu oficjalnie dokonał inauguracji swojej części BTC w maju 2005 r., to samo uczynił rząd Gruzji w październiku 2005 r.⁴² Rurociąg działa już od końca 2005 r., a jego oficjalne otwarcie nastąpiło 13 lipca 2006 r.⁴³ Rurociąg BTC powstał w wyniku współpracy wielu podmiotów zgrupowanych wokół Przedsiębiorstwa Rurociągowego Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC Co.), takich jak: BP (Wielka Brytania), SOCAR (Azerbejdżan), TPAO (Turcja), Statoil (Norwegia), Unocal (USA), Itochu (Japonia), INPEX (Japonia) czy ConocoPhillips (USA). BTC Co. uzyskał również wsparcie z Międzynarodowej Korporacji Finansowej (IFC) i Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBRD)⁴⁴.

Szacuje się, iż do 2012 r. 6–7% światowych dostaw ropy będzie transportowanych za pośrednictwem Turcji. Wydaje się tym samym, iż port w Ceyhanie stanie się głównym centrum energetycznym w regionie Morza Śródziemnego. Terminal ten jest bowiem zaprojektowany, by przyjmować ropę naftową pochodzącą z Kirkuku, Baku i Samsunu⁴⁵.

Turcja podpisała wiele porozumień dotyczących zakupu gazu z Rosji, Turkmenistanu, Azerbejdżanu i Iranu. Wszystkie te dostawy wymagają nowoczesnej infrastruktury rurociągowej⁴⁶. W przeciwieństwie do problematycznej kwestii tranzytu ropy, Turcja nie musi się obawiać tego, że gazociągi ominą jej terytorium. Jest to bowiem państwo posiadające najdynamiczniejszy rynek gazu w południowo-zachodniej Azji i dostawcy chętnie eksportują ten surowiec do Turcji. Popyt Turcji nie jest w stanie przyjąć gazu ze wszystkich źródeł i w ostatnich latach mieliśmy do czynienia z wyścigiem chętnych do budowy gazociągów. Turcja zawarła szereg porozumień z potencjalnymi dostawcami gazu. W 1996 r. podpisała kontrakt z Iranem na zakup gazu wartości 23 miliardów dolarów. Uzupełnieniem tego porozumienia była umowa podpisana w 1997 r. między Turcją, Turkmenistanem i Iranem, która dotyczyła przedłużenia gazociągu irańsko-tureckiego do Turkmenistanu⁴⁷.

⁴¹ D. Fink, *Assessing Turkey's Future as an Energy Transit Country...*, *op. cit.*, s. 2.

⁴² *Ibidem*, s. 2.

⁴³ „Turkish Daily News”, 14 lipca 2006 r.

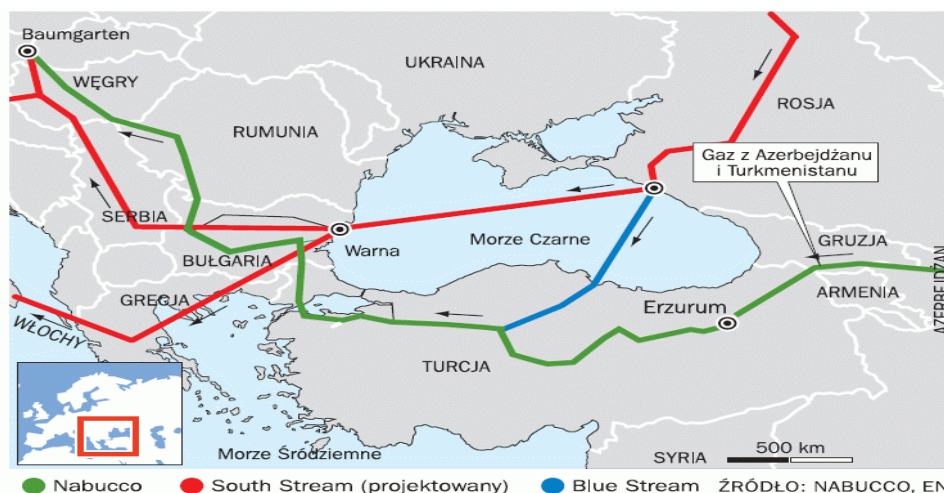
⁴⁴ *Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) Pipeline Project*, <http://www.bicusa.org/en/Project.3.aspx> (12.08.2009).

⁴⁵ *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, Turkey's energy strategy*, *op. cit.*

⁴⁶ L. Ruseckas, *Turkey and Eurasia...*, *op. cit.*, s. 218–236.

⁴⁷ B. Sasley, *Turkey's energy politics In the post-cold war era...*, *op. cit.*, s. 4.

Kolejnym ważnym przedsięwzięciem jest projekt transkaspijskiego gazociągu transportującego gaz z Turkmenistanu za pośrednictwem Turcji do Europy (Transcaspian Turkmenistan – Turkey – Europe Natural Gas Pipeline Project). Na podstawie umowy podpisanej w tej sprawie 29 października 1998 r., 30 miliardów metrów sześciennych gazu ma być transportowanych do Turcji, 16 miliardów Turcja może zużyć na własne potrzeby, a reszta ma popłynąć do Europy⁴⁸. W maju 1999 r. Turcja i Turkmenistan podpisały umowę w sprawie budowy gazociągu transkaspijskiego, jednak projekt ten jak na razie nie został zrealizowany z uwagi na nierozstrzygniętą kwestię statusu Morza Kaspijskiego oraz nieporozumienia między Azerbejdżanem i Turkmenistanem dotyczące praw do surowców energetycznych znajdujących się na dnie tego zbiornika wodnego.

Mapa 3. Gazociąg Blue Stream i projekty gazociągów South Stream i Nabucco

Źródło: http://wyborcza.biz/biznes/1,101562,7167494,Gazprom_walczy_z_Nabucco_o_gazowy_monopol_w_Euro-pie.html

Najbardziej kontrowersyjne było jednak porozumienie energetyczne z rosyjską firmą Gazprom, tzw. Blue Stream (Błękitny Potok) (mapa 3). Orędownikiem porozumienia było Ministerstwo Energii Turcji, ale spotkało się ono z ostrą krytyką ze względu na wysokie koszty przedsięwzięcia, jak również z uwagi na zwiększenie zależności energetycznej od Rosji. Rurociąg doprowadza gaz z Rosji do tureckiego portu Samsun⁴⁹. Gazociąg został oficjalnie otwarty w listopadzie 2005 roku. Głównymi udziałowcami projektu są: Calik Energy

⁴⁸ BOTAS, Petroleum Pipeline Corporation, <http://www.botap.gov.tr/index.asp> (15.03. 2010).

⁴⁹ US Energy Information Administration, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/turkey.html> (22.06.09).

Company (Turcja), Gazprom (Rosja) oraz Eni (Włochy)⁵⁰. Projekt Blue Stream ma zwiększyć dostawy gazu do 40 miliardów metrów sześciennych rocznie⁵¹.

Innym projektem jest gazociąg Baku – Tbilisi – Erzurum (BTE), który doprowadza na rynek Turcji gaz z pól gazonośnych Shah Deniz w Azerbejdżanie. Został on zbudowany równolegle do rurociągu Baku – Tbilisi – Ceyhan. Gazociąg funkcjonuje od lipca 2007 roku. Szacuje się, iż będzie on transportował około 6,6 miliardów metrów sześciennych gazu rocznie. BTE stanowi pierwszy krok w procesie realizacji projektu gazociągu transkaspjskiego⁵².

Kolejnym perspektywicznym projektem jest gazociąg Turkey – Greece – Italy Interconnector (ITGI). Budowę infrastruktury rurociągowej rozpoczęto w czerwcu 2005 r., natomiast oficjalne otwarcie pierwszego odcinka gazociągu nastąpiło 18 grudnia 2007 r.⁵³ Rurociąg transportuje surowiec z pól gazonośnych Shah Deniz w Azerbejdżanie. Następnie przebiega przez terytorium Turcji i kieruje się do Grecji. W dalszej perspektywie ma być przedłużony o odcinek przebiegający przez Morze Adriatyckie do Włoch. Międzyrządowa umowa w tej sprawie została podpisana w 2007 r. w Rzymie. Oficjalne otwarcie całego gazociągu jest planowane na 2015 r.⁵⁴ Projekt zakłada również modernizację istniejącego już odcinka rurociągu. Możliwości przesyłowe tego gazociągu szacuje się na 250 milionów metrów sześciennych gazu rocznie⁵⁵. ITGI wydaje się być projektem energetycznym najbliższym pełnej realizacji, jeżeli chodzi o tzw. południowy korytarz transportu gazu do UE⁵⁶. Koszt budowy rurociągu transadriatyckiego to 1,5 miliarda euro⁵⁷. Będzie to więc najtańszy projekt, będący kluczowym elementem polityki energetycznej Unii Europejskiej, mającej na celu dywersyfikację źródeł surowców energetycznych.

Budowa rurociągu ma nie tylko wartość ekonomiczną, ale również polityczną. Przedsięwzięcie to ma kluczowe znaczenie dla bilateralnych stosunków Turcji i Grecji. Premier Turcji R.T. Erdoğan określił ten projekt, jako „most, który może doprowadzić do dalszej poprawy stosunków między narodami w wyniku współpracy na różnych polach”⁵⁸. Gazociąg ITGI również zwiększy

⁵⁰ D. Fink, *Assessing Turkey's Future as an Energy Transit Country...*, *op. cit.*, s. 5.

⁵¹ D. B. Sezer, *Russia: The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition with Economic Partnership*, w: K. Kirisci, B. Rubin (red.), *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power*, Boulder 2001, s. 163.

⁵² *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, Turkey's energy strategy...*, *op. cit.*

⁵³ D. Rogojuanu, *The role of Turkey in the energy security Environment of the European Union*, „Philobiblon” 2009, t. 14, s. 629.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 629.

⁵⁵ D. Rogojuanu, *The role of Turkey in the energy security Environment...*, *op. cit.*, s. 629.

⁵⁶ G. Rzaeva, *Azerbaijan: Eurasia's energy nexus?*, „Turkish Policy Quarterly” 2010, t. 9, nr 2, s. 62.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 63.

⁵⁸ K. Karamanlis, *Erdogan Inaugurate Work for Vital Natural Gas Pipeline Project*, „Athens News Agency”, 3 lipca 2005 r.

rolę i pozycję międzynarodową Azerbejdżanu oraz może stanowić platformę współpracy na różnych polach między Europą i regionem kaspijskim.

13 lipca 2009 r. w Ankarze premierzy Austrii, Bułgarii, Turcji i Węgier oraz prezydent Rumunii podpisali umowę międzyrządową o budowie gazociągu Nabucco, którym ma popłynąć do państw Unii Europejskiej gaz z Azji Centralnej i Bliskiego Wschodu za pośrednictwem Turcji (mapa 3). Głównym celem projektu Nabucco jest zapewnienie dostaw gazu do UE i Turcji bez uczestnictwa Rosji. Projekt zakłada budowę gazociągu o długości 3300 km przez Turcję, Bułgarię, Rumunię i Węgry do Austrii, którym popłynąłby gaz z Azerbejdżanu, Egiptu, Iraku i Turkmenistanu. Projekt uzyskał poparcie USA i UE⁵⁹. Koncepcję budowy gazociągu wsparły również takie przedsiębiorstwa, jak: BOTAS (Turcja), BulgarGas (Bułgaria), Transgas (Rumunia), MOL (Węgry), OMV (Austria) oraz RWE (Niemcy)⁶⁰. Umowa międzyrządowa zakłada, iż budowa gazociągu ma zostać zrealizowana w latach 2011–2014, a jej koszt szacowany jest na około 8 mld euro⁶¹.

Na szczycie UE 19–20 marca 2009 r. postanowiono udzielić projektowi gazociągu Nabucco 200 mln euro dofinansowania, w ramach pakietu 5 mld euro na projekty mające przeciwdziałać skutkom kryzysu gospodarczego⁶². Przyznanie funduszy UE dla Nabucco jest ważnym politycznym sygnałem poparcia dla projektu, ale nie przesądza o przyspieszeniu prac nad nim i o zwiększeniu szans jego realizacji. Suma 200 mln euro to niewielki ułamek całości kosztów budowy rurociągu, a wymóg rozpoczęcia inwestycji w ciągu najbliższych dwóch lat może utrudnić ich wykorzystanie⁶³.

Planowanym głównym źródłem surowca dla rurociągu Nabucco są pola gazonośne Shah Deniz w Azerbejdżanie. Jednak niektórzy eksperci mają wątpliwości, czy wystarczy gazu, by napęlić jednocześnie Nabucco i gazociąg Turkey – Greece – Italy Interconnector. Tym samym wydaje się, iż konieczna jest druga faza rozbudowy infrastruktury wydobywczej w tym regionie, planowanej na 2013 r.⁶⁴ W związku z tym, należy wziąć pod uwagę również inne, alternatywne źródła gazu, które zapewniłyby nieprzerwane dostawy tego surowca za pośrednictwem rurociągu Nabucco⁶⁵.

Planowane jest przyłączenie do projektu Iranu, który posiada drugie po rosyjskich złoża gazu na świecie (16% złóż światowych). Państwo to deklarowało zainteresowanie udziałem w budowie gazociągu, jednak obecnie nie jest to możliwe z powodu zdecydowanego sprzeciwu Stanów Zjednoczonych. Waszyngton

⁵⁹ „Best OSW” 2009, nr 25, s. 2.

⁶⁰ N. Pamir, *Energy Issues*, „Foreign Policy” 2008, nr 3–4, s. 105.

⁶¹ „Best OSW” 2009 nr 25, s. 2.

⁶² „Best OSW” 2009, nr 12, s. 2.

⁶³ *Ibidem*, s. 3.

⁶⁴ K. Barysch, *Turkey's role in European energy security*, http://www.cer.org.uk/pdf/essay-turkey_energy_12dec07.pdf (12.05.2010).

⁶⁵ *Ibidem*.

uzależnia zmianę swojego stanowiska w tej kwestii od rezygnacji Iranu z programu nuklearnego⁶⁶. W tej sytuacji wzrasta znaczenie Turkmenistanu, który posiada 4,3% złóż gazu w skali światowej⁶⁷.

Turcja, ze względu na strategiczne położenie, jest kluczowym państwem wśród sygnatariuszy podpisanej w Ankarze umowy międzyrządowej. 60% trasy planowanego gazociągu będzie przebiegać przez jej terytorium. Nabucco z perspektywy Turcji ma nie tylko znaczenie gospodarcze, ale również polityczne. Władze Turcji zakładają, że jeśli uzyska ona pozycję kluczowego pomostu energetycznego między Europą a Bliskim Wschodem i Azją Centralną, zdecydowanie wzrosną jej szanse na członkostwo w UE oraz wpływy w sąsiednich regionach⁶⁸. Porozumienie to niewątpliwie zapewni Turcji bezpieczeństwo energetyczne⁶⁹.

Wsparcie USA dla realizacji projektu Nabucco potwierdził M. Bryza z Departamentu Stanu USA: „gazociąg Nabucco będzie zbudowany, bo ma komercyjny sens, należy go wspierać równie intensywnie jak budowę przez państwa Kaukazu i Turcję ropociągu Baku – Tbilisi – Ceyhan, która powiodła się dzięki politycznemu poparciu Waszyngtonu”⁷⁰.

Dywersyfikacja dostaw gazu to priorytet dla państw UE, zwłaszcza w obliczu ostatniego konfliktu gazowego między Rosją i Ukrainą, który wyraźnie ograniczył dostawy do państw europejskich⁷¹. B. Devlin, asystent Joziаса van Aartsena, negocjatora do spraw gazociągu Nabucco z ramienia UE, stwierdził, iż „Nabucco jest znaczącym projektem wpływającym na proces integracji Turcji z Unią Europejską (...) realizacja tego projektu wzmocni znaczenie Turcji dla UE”⁷².

Również komisarz UE do spraw polityki energetycznej A. Piebalgs potwierdził znaczenie gazociągu dla stosunków UE – Turcja: „gazociąg Nabucco jest koniecznością polityczną i ekonomiczną (...) pozytywnym wymiarem projektu Nabucco jest to, że Turcja i Unia Europejska nie tylko negocjują między sobą kwestie problematyczne, ale przede wszystkim są w stanie zgodzić się na stworzenie strategicznego projektu istotnego dla obu stron. To wzmacnia powiązania między Turcją i UE, jak również polepsza klimat polityczny”⁷³.

Poważnym wyzwaniem dla realizacji projektu Nabucco jest wrogi stosunek Rosji. Państwa Azji Centralnej sprzedawały gaz do Rosji po zaniżonych cenach, umożliwiając korporacji Gazprom eksport gazu rosyjskiego na rynki europejskie. Tym samym Rosja jest przeciwna, by państwa te transportowały swoje zasoby gazu bezpośrednio do państw UE. Administracja Putina próbowała

⁶⁶ „Best OSW” 2009, nr 25, s. 2.

⁶⁷ „Gazeta Wyborcza”, 8 maja 2007 r.

⁶⁸ „Best OSW” 2009, nr 25, s. 3.

⁶⁹ „Hurriyet”, 12 lipca 2009 r.

⁷⁰ „Gazeta Wyborcza”, 22 lutego 2008 r.

⁷¹ „The New Anatolian”, 28 maja 2008 r.

⁷² „Bloomberg News”, 22 kwietnia 2008 r.

⁷³ „The New Anatolian”, 28 maja 2008 r.

zwiększyć swoje wpływy w kwestii wydobycia i sprzedaży surowców energetycznych w regionie Azji Centralnej i Kaukazu. W styczniu 2002 r. powstała koncepcja stworzenia Euroazjatyckiego Sojuszu Producentów Gazu z udziałem Kazachstanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu. Projekt ten jednak nie został zrealizowany⁷⁴.

Rosja próbuje przekonać państwa Unii Europejskiej oraz potencjalnych dostawców do rezygnacji z realizacji gazociągu Nabucco. Z drugiej strony zdecydowanie odrzuca składane jej przez Turcję, USA i UE propozycje przyłączenia się do projektu⁷⁵. 15 maja 2009 r. w Soczi szefowie Gazpromu oraz koncernów energetycznych serbskiego, bułgarskiego, greckiego i włoskiego podpisali szereg porozumień dotyczących realizacji konkurencyjnego projektu gazociągu South Stream (mapa 3). Projekt ten stanowi element trwającej w Europie „rywalizacji gazociągowej”, wskazującej na dwubiegunowość polityki energetycznej części państw UE, które uczestniczą zarówno w rosyjskim, jak i w konkurencyjnych wobec niego projektach (Nabucco)⁷⁶.

Realizacja projektu Nabucco może w sposób efektywny uniezależnić UE od dostaw gazu z Rosji. Zwiększy się w ten sposób rola Unii Europejskiej w Azji Centralnej, na Kaukazie i Bliskim Wschodzie. Ogromny potencjał energetyczny tych regionów oraz ich geostrategiczne znaczenie stanowi wyzwanie dla europejskiej polityki sąsiedztwa.

W drugiej połowie lat 90. społeczność międzynarodowa uświadomiła sobie potencjał energetyczny regionu kaspijskiego. Już pod koniec 1999 r. całość zagranicznych inwestycji w sektor energetyczny w Azerbejdżanie, Kazachstanie i Turkmenistanie wyniosła około 8 miliardów dolarów⁷⁷. Państwa Azji Centralnej i Kaukazu liczyły na to, iż ich zasoby energetyczne nie tylko spowodują szybki wzrost gospodarczy, ale również zapewnią im bezpieczeństwo i niezależność polityczno-gospodarczą.

Turcja jest bardzo chłonnym rynkiem zbytu dla surowców energetycznych. Położenie geograficzne Turcji umożliwia jej odgrywanie roli państwa tranzytowego dla ropy i gazu z regionu Azji Centralnej, Kaukazu i Bliskiego Wschodu na rynki europejskie. Państwo to stanowi wyzwanie dla bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej, co często wykorzystuje, jako kartę przetargową podczas negocjacji akcesyjnych prowadzonych z tą organizacją.

Obecnie zwiększa się wyraźnie zależność państw UE od importu surowców energetycznych⁷⁸. Jest to zjawisko niebezpieczne z uwagi na możliwość uzależnienia od jednego dostawcy, dlatego niezbędna jest dywersyfikacja dostaw ener-

⁷⁴ G. Winrow, *Possible consequences...*, *op. cit.*, s. 51.

⁷⁵ „Best OSW” 2009, nr 25, s. 2.

⁷⁶ „Best OSW” 2009, nr 19, s. 4.

⁷⁷ L. Ruseckas, *Turkey and Eurasia...*, *op. cit.*, s. 218–236.

⁷⁸ N. Pamir, *Energy Issues...*, *op. cit.*, s. 105.

gii. Można śmiało stwierdzić, iż Turcja, będąc w przyszłości członkiem Unii, zapewni płynne i bezpieczne dostawy energii i tym samym UE stanie się w tej dziedzinie podmiotem bardziej konkurencyjnym i wiarygodnym na arenie międzynarodowej.

TURKEY'S ENERGY POLICY IN CASPIAN REGION

Summary. Energy security is an important issue in economic relations between individual states. With energy prices rising, major consuming states are struggling to come up with effective long-term energy policies. In the second half of the 1990s, the global public grew aware of the energy potential of the Caspian region, which contains some of the largest undeveloped oil and gas reserves in the world. The growing energy needs have given Turkey, United States, China or European Union a strong interest in developing ties with energy – producing states in the Caspian Region to build necessary pipeline infrastructure. Because of the geopolitical position between EU and the Caspian region, Turkey is becoming significant in the international relations politically and economically. It can play a role of the energy hub in the Eurasia as a natural bridge between producers and consumers of the energy resources. Such position is very important especially during the process of integration Turkey with the EU.

Key words: energy security, Caspian region, Turkey's energy policy.